

№ 22 (279)
Чэрвень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Бібліятэкі: слувкія сустрэчы «Алімпе»** – стар. 2
- **Успаміны: удзельнік нарыльскага паўстання** – стар. 3
- **Памяць: ахвяры Саламянкі** – стар. 6

На тым тыдні...

У рамках падрыхтоўкі да Дня беларускага пісьменства было прынятае рашэнне ўсталяваць у Сморгоні помнік Францішку Багушэвічу, аўтару зборнікаў «Дудка беларуская» і «Смык беларускі», аднаму з пачынальнікаў сучаснай беларускай літаратуры. Чатырохметровая фігура паэта паўстане ў гарадскім скверы каля гасцініцы. Менавіта ў маентку Кушляны на Сморгоншчыне ён правёў апошнія гады жыцця. У доме паэта працуе музей.

2 чэрвеня ў Музеі сучаснага выяўленчага мастацтва ў Мінску адкрылася **выстаўка скульптуры Юрыя Платонава**, прысвечаная 50-годдзю аўтара і 33-годдзю творчай дзейнасці. У экспазіцыі прадстаўлена 17 найбольш вядомых станковых працаў апошніх гадоў, выкананых у гіпсе, бронзе і медзі. Сярод іх – выявы Кірылы Тураўскага, Васіля Цяпінскага, Францішка Скарыны, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Максіма Багдановіча і Фёдора Дастаеўскага, працы «Радаўніца» і «Каін і Абель», а таксама творы, у якіх майстар спрабуе раскрыць сутнасць таталітарнага грамадства («Вехі гісторыі. Тыраны» і «Вязень у сабе»).

Выстаўляецца Ю. Платонаў з 1976 года. Сярод яго манументальных працаў – рэльеф у фазе Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук, помнік загінулым воінам і партызанам у вёсцы Казловічы Слуцкага раёна, манумент ахвярам Вялікай Айчыннай вайны ў Жыткавічах.

3 гадоў юбілею славутых кампазітараў Фларыяна Міладоўскага і Станіслава Манюшкі ў Смiлавічах і Убелі ў межах праграмы «Тут узрасла муза твая» 3 чэрвеня ў Аграрным ліцэі Смiлавічаў і ў санаторыі «Волма», што ў фальварку Убель, з канцэртамі выступіла **трыо «Вытокі»** ў складзе Ірыны Аўдзеевай (фартэпіяна), Сяргея Махава (флейта), Аляксея Фралова (фагот). Праграма складалася з твораў юбіляраў ды іх сучаснікаў і сяброў В. Дуніна-Марцінкевіча, А. Ельскага, Н. Орды і іншых. Запланаваны таксама канцэрты ў Чэрвені і суседніх раённых цэнтрах. Музычны дзеяч і літаратар Аляксандр Валіцкі пісаў: «Міладоўскі і Манюшка да апошняга часу былі ў Літве дзвюма пальмамі ў выпаленай пустэльні, пад ценем якіх музыка магла знайсці сабе прытулак». У гэтым сэнсе роля папулярных у беларускім грамадстве гэтых выдатных асобаў і іх мастацкіх дасягненняў, мяркуюць музыкі з «Вытокаў», надзвычай істотная. Не менш важнае і захаванне спадчыны роду Манюшкаў на тэрыторыі Беларусі. Сітуацыя ж у гэтай справе крытычная. Асабліваю трывогу выклікае стан сядзібы Манюшкаў у Смiлавічах, якая, калі не прыняць тэрміновах захадаў па кансервацыі і рэстаўрацыі, можа хутка загінуць. А між іншым, менавіта яна, яе муры і вобразы, яе дух і легенды, яе куранты сталі натхняльнымі для стварэння кампазітарам выдатнай оперы «Страшны двор».

5 чэрвеня на сцэне сталічнага Маладзёжнага тэатра эстрады прайшоў **першы сумесны канцэрт джазавых музыкаў «Diagilew project»** (Германія) з удзелам вядомага джазавага піяніста Канстанціна Гарачага («Apple Tea») і беларускай этна-джазавай групы «Акапа-NHS».

У Беларускаму музеі ў Нью-Йорку, што месціцца ў будынку Сабора Святога Кірылы Тураўскага, 7 чэрвеня адкрылася персанальная **выстаўка «Мары і Думкі»** беларускай мастачкі Алены Тылькінай. На ёй прадстаўлены творы з 1979 па 2009 гады. Нарадзілася Алена ў Оршы ў 1965 годзе, а сваю першую выстаўку наладзіла ў 13 гадоў. У 1989 годзе мастачка эмігравала ў ЗША. Алена Тылькіна атрымала медалі і адзнакі за ўнёсак у мастацкую скарбніцу свету, яе творы знаходзяцца ў многіх прыватных калекцыях розных краін.

З памяці здабытае

Майскімі днямі Уздзенская ЦРБ імя П. Труса падрыхтавала і правяла творчую вечарыну «З успамінаў аб днях векапомных» з удзельнікам Вялікай Айчыннай вайны, членам Саюза пісьменнікаў Беларусі Васілём Рыгоравічам Гурскім. Месцам правядзення стала Уздзенская санаторная школа-інтэрнат, дзе якраз адпачывалі хлопчыкі і дзяўчынкі з Мінскай вобласці.

У светлай утульнай зале сабраліся вучні, каб пачуць ад сведкі тых трагічных падзей, былога партызана, аповед пра ваеннае ліхалецце, пра жыццё ў партызанскім атрадзе і баявых сяброў, пра пасляваенны час. Нямала выпрабаванняў выпала на долю Васіля Рыгоравіча: скончыў сем класаў Магілянскай школы, з пахвальнымі лістамі пераходзіў з класа ў клас, тры гады вучыўся ў Мінску на настаўніка. Заставалася здаць толькі апошні экзамен і атрымаць накіраванне на працу, як на трэці дзень вайны над будынкам педвучылішча завалі самалёт з крыжамі на крылах. З верасня

1942 года Васіль Рыгоравіч стаў партызанам атрада імя Чапаева, быў стралком, разведчыкам, кулямётчыкам, падрыўніком, памочнікам камандзіра атрада імя Дунаева. За баявыя заслугі партызан узнагароджаны двума ордэнамі Айчыннай вайны II ступені і дзесяццю медалямі.

На літаратурную сцэжку ён ступіў у даволі сталым узросце – першая кніжка выйшла ў 1974 годзе. За тры дзесяцігоддзі выдаў 25 кніжак, адна знаходзіцца цяпер у выдавецтве. У 1997 годзе атрымаў пасведчанне члена Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Пагутарыць са школьнікамі, падзяліцца думкамі і расказаць пра свайго старэйшага сябра прыйшоў і Дзмітрый Леанідавіч Вінаградаў, беларускі пісьменнік, член Саюза пісьменнікаў Беларусі. Ён напісаў біяграфічны нарыс «Время в самом себе», прысвечаны В.Р. Гурскаму.

Падчас сустрэчы вучні пазнаёміліся з кнігамі пісьменніка, якія былі прадстаўленыя на кніжнай выстаўцы «Сповідзь душы і сэрца». Сустрэча прайшла цікава, не пакінула абыякавым нікога з прысутных. Пасля мерапрыемства дзеці не спяшаліся разыходзіцца: задавалі шмат пытанняў, бралі аўтограф, фатаграфаваліся на памяць і проста выказвалі словы падзякі.

Госці падарылі бібліятэцы і школе свае кнігі, а мы спадземся, што і надалей будзе актыўна падтрымлівацца сувязь з пісьменнікамі.

**Аксана ДРАЧАН,
дырэктар Уздзенскай ЦСБ**

У нас з'явіўся свой сайт!

Шукайце «Краязнаўчую газету» і на прасторах інтэрнэту

Днямі Беларускаму фонд культуры і «Краязнаўчая газета» займелі свой сайт:

www.bfk.by

дзе можна будзе пазнаёміцца не толькі з навінамі БФК і свежым нумарам нашай газеты. Цяпер ён мае 6 старонак.

«Пра нас» – расказ пра ГА «Беларускі фонд культуры», ягоныя праграмы, выдавецкую дзейнасць і пра «Краязнаўчую газету»

«Навіны» – расказваюць пра падзеі, звязаныя з арганізацыяй, пра свежы нумар нашай газеты, публікацыі асобных вытрымак з яе, магчыма, і матэрыялаў, што не трапілі па той ці іншай прычыне на старонкі нашага выдання

«З нашага архіва» – мяркуюем друкаваць найбольш цікавыя артыкулы мінулых гадоў, публікацыі, звязаныя з падзеямі і асобамі, чые юбілей адзначаюцца ў гэты час

«Краязнаўцы» – гэта працяг даўняй рубрыкі «Сучасныя беларускія краязнаўцы», якая была на старонках газеты некалькі гадоў таму; з той розніцаю, што мяркуюем друкаваць таксама (са згоды саміх краязнаўцаў – чакаем лісты, сябры-краязнаўцы!) кантактныя адрасы, тэлефоны, электронныя адрасы, каб людзі маглі скантактавацца

між сабою, а таксама абноўленыя і дапоўненыя звесткі пра краязнаўцаў

«Партнёры» – арганізацыі, з якімі ГА «Беларускі фонд культуры» і «Краязнаўчая газета» кантактуюць і супрацоўнічаюць

«Кантактная інфармацыя» – нашыя адрасы і тэлефоны, адрасы электроннай пошты, а таксама схема праезду; тут жа наведнікі сайта змогуць напісаць ліст на наш e-mail: listy@bfk.by, каб выказацца, прапанаваць свае навіны і артыкулы, падзяліцца ўражаннямі, задаць пытанні

Як бачыце, гэта не будзе паўтор друкаванага выдання (згадзіцеся, немагчыма абысціся без надрукаванай на паперы газеты, без радасці атрымання свежага асобніка «Краязнаўчай», без зацікаўленага перагортвання старонак свежага або даўняга нумару газеты), а хутчэй прыемным дадаткам для тых, хто прызываўся блукаць па бясконцы шляхах www.bfk.by – сусветнай інфармацыйнай сеткі, магчыма сцю пазнаёміць з нашай арганізацыяй і нашай з вамі газетай тых, хто пра яе не чуў і не здагадаўся, а яшчэ – расказаць пра яе тым, хто жыве за межамі нашай краіны.

Карацей, чытайце і выпісвайце «Краязнаўчую газету», чакайце яе ў сваіх паштовых скрынках і шукайце на прасторах інтэрнэту!

Творчы «Алімп»

Творчае «аб'яднанне «Алімп» пры Слуцкай раённай бібліятэцы дзейнічае ўжо 26 гадоў. Для многіх соцень чалавек гасцёўня стала выратаваннем ад адзіноты, узбагаціла духоўна. «Алімп» – гэта творчасць, пастаянны пошук, гасціннасць, інтэлігентнасць і шарм. Зорка гасцёўні загарэлася на культурным небасхіле дзякуючы былому дырэктару цэнтральнай гарадской бібліятэкі Тамары Шахновіч, а аб тым, каб госці адчувалі сябе камфортна, каб было ім цікава і весела, клапацілася шмат гадоў шчодрай душы чалавек, былая загадчыца аддзела абслугоўвання Мая Казека. Музычным упрыгожаннем вечароў, сустрэч у «Алімп» заўсёды было чароўнае трыо ў складзе Вольгі Андрушчанкавай, Таццяны Любімавай, Наталлі Пяцко, а таксама непаўторны голас салісткі Ірыны Грынюк. У цудоўны свет мастацтва вялі таксама Алена і Уладзімір Кожухі – прафесійныя выканаўцы старадаўніх рускіх рамансаў.

Дваццаць шэсць гадоў... Аднымі з першых вядучых былі Валянціна Федарэнка, заўсёды артыстычная і элегантная, Валянціна Мышкавец – педагог, вялікая аматарка паэзіі, якая па-майстэрску даносіла да слухачоў лірычную музыку вершаў вядомых паэтаў, тонкім гумарам напаўняла гасцёўню пастаянная яе наведвальніца Валянціна Акуліч, радавалі песнямі мясцовы рэжысёр Аляксандр Салавей, барды Аляксандр Цвянкоў і Сяргей Гарохаў.

У рамках гасцёўні прайшлі сустрэчы з паэтам Андрэем Скарыніным, літаратурным аб'

яднаннем «Случ», адбылася прэзентацыя кнігі Яўгена Гучка «Формула травы» і многія іншыя імпрэзы. Пастаяннымі наведвальнікамі гасцёўні былі вядомы мастак Уладзімір Садзін і педагог мастацкай школы, краязнаўца Ігар Ціткоўскі.

Гасцёўня аб'яднала не толькі людзей сталага ўзросту, але і моладзь. У час тэатралізаваных прадстаўленняў ажывалі вобразы Ніны Чаўчавадзе, Айседоры Дункан, Сафіі Слуцкай, Сяргея Ясеніна і многіх іншых асобаў. Іх стваралі Ірына Лук'янава, Алег Рубчэня, Уладзіслаў Сапёлкін, Наталля Пяцко, Андрэй Яўташук, Святлана Мышкавец.

Сёлета пад назвай «Чароўны камертон душы» адбылася творчая сустрэча з журналістам, кінасцэнарыстам, перакладчыкам Алегам Буркіным. Ён у свой час закончыў Львоўскае ваеннае вучылішча, стаў ваенным журналістам. Вельмі рана пачаў пісаць рамантычныя вершы. Пісаў, вядома, і пра армію. Пасля вучылішча служыў у Туркестанскай ваеннай акрузе. У яе склад уваходзіла 40-я армія – той самы абмежаваны кантынгент савецкіх войск у Афганістане. На працягу 10 гадоў працаваў карэспандэнтам акруговай газеты, рэдактарам аддзела ваенных праграм савецка-афганскай радыёстанцыі «Голас афганца». Пасля звальнення ў запас працаваў настаўнікам. Вершы А. Буркіна друкаваліся ў часопісах «Молодая гвардыя», «Аврора», «Маладосць» і інш. Выдаў кнігу вершаў «Путь жизненный пройди до середины»; пра боль бацькоў хлопцаў, якія загінулі на чужыне, – у

кнізе «Экипаж Чёрного тюльпана».

Потым з'явілася афганская аповесць маладога пісьменніка А. Буркіна «В поход на чужую страну собирался король...». Гэта суровая быль, жорсткая праўда аб трагедыі цэлага пакалення людзей, якое нарадзілася ў шасцідзесятых гадах мінулага стагоддзя. Яе аўтар на свае вочы бачыў пакуты сваіх таварышаў па зброі, свой боль і гнеў выказаў на старонках твора.

На сустрэчы Алег Буркін пазнаёміў прысутных з працэсам кіназдымкаў паўнаметражнага чатырохсерыйнага мастацкага фільма-меладрамы «В огонь и в воду» (пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны). Кіназдымкі адбываліся каля Санкт-Пецярбурга. У галоўных ролях зняліся артысты Вадзім Караў, Фёдар Лаўроў, Міхаіл Парэчанкаў і іншыя (рэжысёр Барыс Бірман).

Нядаўна пад назвай «Я сэрцам пішу сваю кожную песню» адбыўся музычны вечар з эстраднымі выканаўцамі Аксанай і Аляксандрай Казлоўскімі.

Перагортваючы старонкі гісторыі «Алімп», не перастаеш здзіўляцца, як многа тут захапляючага, цікавага, карыснага, духоўнага. І стваральнікі ўсяго гэтага – нераўнадружныя, улюбёныя ў прыгожае людзі: Іна Крывадубская, Элеанора Басава, Уладзімір Машко, Ала Юшко, мясцовы паэт Сяргей Пятроў, сябры літаратурнага аб'яднання «Случ» Алена Каладзінская, Святлана Трафімава, Аляксандр Емельянаў.

Праходзяць гады, і агенчык духоўнасці ў гасцёўні ўсё больш разгараецца.

Галіна ПЕНЯЗЬ,
загадчык аддзела абслугоўвання і інфармацыі чытачоў
Слуцкай раённай бібліятэкі

Ала

Толькі ў сярэдзіне мая прачытай у «Краязнаўчай газеце» публікацыю Міколы Шуканава «Трагедыя вёскі Ала» (№ 2 за 2009 год). Прачытай і згадаў...

...Ала! Назва гэтай вёскі прыйшла да мяне якраз у трагічныя яе дні. Мы толькі што, гнаныя вайной з-пад Жлобіна, з нашага прыфрантавога Мормаля, прыбіліся ў невялічку вёску Аўсімавічы пад Бабруйск. Менавіта ў Аўсімавічах да нас даляцела вестка пра спаленне Алы разам з яе жыхарамі. Няцяжка ўявіць, як гэтая вестка жахнула ўсіх нас, асабліва дзяцей. У нашых дзіцячых галоўках ніяк не ўкладвалася, як людзі могуць паліць жывых людзей?! І кожнага разу пры згаданні пра Алу жахаліся, сціскаліся да болю нашыя сэрцайкі. Жахаліся і тады, калі немцы зганялі нас уякую-небудзь адрыну. А гэтыя згоны былі не адзін раз. Тады нязмушана ў нашых галоўках згадвалася Ала: «Усё! Спяляць нас, як спалілі алачан-

цаў!». Колькі такіх хвілінаў перажыта! Як толькі пачыналі немцы зганяць нашых людзей у адно якоесь месца, міжволі ў галаве мільгала: «На згубу!».

Алу акупанты спалілі 14 студзеня 1944 года. Мне тады было шэсць з паловай гадоў. Але тыя расповеды пра Алу, якія я чуў у Аўсімавічах, жахалі мяне пякельна. Гэты жах не мінуліся і гадамі. І сведчанне таму гэтыя нататкі, абуджаныя публікацыяй Міколы Шуканава. Менавіта гэтая публікацыя ў маёй размытай дзіцячай памяці акрэсліла дакладную дату трагічнай падзеі. Якраз гэтым часам, неўзабаве пасля новага 1944 года, мы прыбіліся суды з-пад Жлобіна, мінуўшы Залужжа (Аляксандроў), Гармавічы, Кароткавічы, Радуш, Змяеюку, Варатынь...

Між іншым, нас, аўсімавіцкіх бежанцаў, яднала з Алой і аўсімавіцкая рачулка. Тут яна таксама звалася Ала.

Уладзя СОДАЛЬ

Каля закінутага млына

Фота А. А. НЕВЯРОВІЧ

Індывідуальная падпіска
Індэкс 63320
1 месяц 4 500 руб.
3 месяцы 13 650 руб.
6 месяцаў 27 300 руб.

Ведамасная падпіска
Індэкс 633202
1 месяц 4 725 руб.
3 месяцы 14 175 руб.
6 месяцаў 28 350 руб.

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

Краязнаўчая газета

(індэкс выдання)

Колькасць камплектаў

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс) (адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	_____ руб.	Колькасць камплектаў
	пераадрасоўкі	_____ руб.	

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды

(паштовы індэкс)

(адрас)

Каму

(прозвішча, ініцыялы)

Літоўскія навукоўцы ў Навагрудку

Нядаўна Навагрудак наведала група навукоўцаў дзяржаўнага даследчага інстытута навуковых выданняў і энцыклапедыі з Літвы. Імі ажыццяўляецца праект «Замкі Вялікага Княства Літоўскага». Іх маршрут пралягаў праз Смаргонь, Нясвіж, Мір, Навагрудак, Ліду і Гродна.

Старшыня Навагрудскага райвыканкама А.К. Кулак пазнаёміў гасцей з сацыяльна-эканамічным развіццём раёна і запрасіў на свята горада, якое адбудзецца 10–12 ліпеня 2009 г.

З літоўскага боку кіраўнік групы Рамантас Карыцас адзначыў, што цеснае супрацоўніцтва з беларускімі навукоўцамі і РУП «Выдавецтва «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі» мае вялікае значэнне ў навуковым свеце.

Госці з Літвы пазнаёміліся са славуцасямі старажытнага Навагрудка, былой сталіцы ВКЛ, пабывалі на Замкавай Гары, сфатаграфавалі неабходныя для праекта «Замкі ВКЛ» аб'екты.

Усплёск цікавасці да сталіцы ВКЛ

Старажытны Навагрудак з многімі помнікамі даўніны, радзіму сусветна вядомага польскага паэта А. Міцкевіча наведваюць не толькі беларускія турысты.

31 мая 2009 года на цэнтральнай пляцоўцы Замкавай Гары было як ніколі мнагалюдна. Быў цудоўны сонечны дзень. Толькі з Мінска аж пяць аўтобусаў з турыстамі: тут і школьнікі, і студэнты, і педагогі, і навукоўцы-гісторыкі, і работнікі культуры і мастацтваў і даволі вялікая група турыстаў з суседніх краін. Усе экскурсаводы былі задзейнічаныя.

У гэты ж дзень сюды заехала і анімацыйная група, якая займаецца прапагандай гістарычнай тэматыкі – «Краіна замкаў». Мне ўдалося пагутарыць з вядучым тэатралізавана-забаўляльнага прадстаўлення з удзелам музычнага ансамбля старадаўняй музыкі і тэатралізаванага прадстаўлення «Рыцарскі паядынак» па тэматыцы «Каранцыя князя Міндоўга ў Навагрудку» Аляксе-

ем Шчуро. Вось што ён мне раска- заў:

– Пяць гадоў таму ў Мінску быў створаны Анімацыйны калектыў турызму. Наша праграма складзеная з двух цыклаў гістарычных тэматык, першы прысвечаны князю Міндоўгу і ўтварэнню ВКЛ, другі – Вітаўту і Ягайлу.

Немагчыма не адзначыць, што Аляксей Шчуро вельмі актыўна зацікаўліваў прысутных турыстаў: акрамя тэатральнага аповеду праводзіў паказ-развучванне цікавых старадаўніх танцаў, выкананне на даўніх музычных інструментах сярэднявечных мелодый і песень, танцаў, фальклорных найгрышаў. Трэба адзначыць таксама прафесійнасць і артыстычнасць удзельнікаў прадстаўлення – я гэта выказаю як педагог музыкі, ваенны музыкант, якому даводзілася шмат выступаць перад рознай публікай.

Яўген ЛАПЦЕЎ,
г. Навагрудак

Перажыў вайну і нарыльскі лагер

3 успамінаў Канстанціна Казака

Канстанцін Сцяпанавіч Казак нарадзіўся 2 студзеня 1926 года ў вёсцы Бяляны Шаркаўшчынскага раёна. Пасля жыў у Германавічах і вучыўся ў мясцовай школе. У 1942 годзе скончыў настаўніцкія курсы ў Глыбокім і пачаў працаваць настаўнікам у Лужках, таму ў 1944 годзе далучыўся да бежанцаў, якія ўцякалі ад бальшавікоў. У Польшчы трапіў у беларускае вайсковае фарміраванне пад кіраўніцтвам Усевалада Родзкі. Салдаты мелі вайсковы рыштунак і зброю. Гэты полк прайшоў ад Лодзі да Шчэціна (Памеранію), потым – Сілезію. У канцы вайны апынуўся на тэрыторыі Чэхіі. Тут Родзкі даў каманду раззброіцца і разыходзіцца малымі групамі «хто куды жадае». Многія пайшлі ў амерыканскую зону акупацыі, хтосьці потым адтуль вярнуўся дадому. Казак з трыма сябрамі-беларусамі накіраваўся адразу на радзіму. У Славаккі ў адным месцы набрылі на скінутыя з амерыканскіх самалётаў пасылкі з харчам і адзеннем. Наеліся да адвалу, пераапруліся, набралі харчу ў запас.

Неўзабаве выйшлі да рэчкі, за якой пачыналася польская тэрыторыя. З другога берага ракі пачуліся аўтаматныя чэргі. Хлопцы пападалі і паднялі белыя анучы. Казак, які добра размаўляў па-польску, пачаў тлумачыць, што ідуць дадому з Германіі, куды былі вывезеныя на працу. Дарэчы, сяжок Казака аказаўся прастрэленым, але самі яны былі цэлымі. Нечакана збоку з'явіўся польскі вайсковец і загадаў: «*Рукі ўверх*». Так іх прывялі на заставу. Там спыталі, чаму астатнія не размаўляюць. Казак патлумачыў, што гэтыя сябры з «усходніх крэсаў» і дрэнна ведаюць польскую мову. «*То значыць – рускія?*» – пагрозліва азваўся начальнік заставы. Але Казак выгараджваў сяброў: «*Ды не, то – палякі, толькі раслі ў беларускім асяродку*». Паколыкі дакументаў пры сабе не мелі, кожны на-

зваўся не сваім прозвішчам, а такім, каб гучала па-польску. Казак пайшоў у наступ: «*Прашу выдаць нам даведкі, што мы ідзем да хаты, каб нас болей не затрымлівалі, а то нас ужо 10 разоў арыштоўвалі*», – маніў ён. Манера вольна трымацца падзейнічала, ім паверылі і выдалі даведкі. З гэтымі дакументамі яны дабраліся да Лодзі, дзе ў іх былі знаёмыя.

З даведкай, якую Казаку выдалі польскія вайскоўцы, ён ездзіў па Польшчы яшчэ 2 гады. Тройчы прыезджаў у Беластоцкае ваяводства, каб паспрабаваць перайсці савецкую мяжу. Але яму расказвалі, што мяжа моцна ахоўваецца. Былі выпадкі, калі памежнікі расстрэльвалі парушальнікаў мяжы. Не рашыўшыся перайсці савецка-польскую мяжу, ён паехаў у Памеранію і ўладкаваўся на працу настаўнікам. Знайшоў прытулак толькі пры жаночым манастыры. Адтуль паслаў дадому некалькі лістоў без зваротнага адрасу. Але, прыкладна праз год, папярэдзіла знаёмая служачая адзела адукацыі, што яго шукае КДБ. Відаць, КДБ было настолькі дагошнае, што па паштовым штэмпелі вызначыла горад і адправіла агента шукаць чалавека пад чужым прозвішчам.

Казак едзе на другі край Польшчы, у Сілезію, куды таго часу прыбыло шмат перасяленцаў з Беларусі. Там ён адразу атрымаў працу ў нядаўна ўзніклай школе для перасяленцаў. А пад кватэру далі пакінуты немцамі дом. На здзіўленне, гэты дом не быў разрабаваны: мэбля цэлая, піяніна і нават засланыя ложка. Толькі з шафы нехта забраў адзенне. Тут пратрымаўся каля трох гадоў, дадому не пісаў. Паступіў ва ўніверсітэт на завочнае аддзяленне.

Быў яшчэ такі эпізод. Адночы, з-за непаразумення, трапіў у польскую турму на два месяцы. У самай турме быў зусім мала. З групай арыштантаў яго адправілі на чыгуначную станцыю перагружаць мяшкі з цукрам. Пасялілі тут жа на станцыі і без усялякай варты, пад слова гонару, што нікуды не збягуць. Была магчымасць збыць цукар «налева»: з'явілася і чарка, і добрая закуска. Жылося як у казцы. Гэта быў рай у параўнанні з тым жудасным пеклам, што давалося потым трыццаць у Нарыльску.

І вось аднойчы, ідучы позна са школы, сустраўся з землякамі. Яны паведамілі, што таго шукала нейкая дзяўчына з Беларусі, якая прывезла гасцінец ад ягонай бабулі. Вось як гэты эпізод успамінае сам Казак: «*Я насцярожыўся і ўдакладніў: ці знаёмая ім гэтая дзяўчына? Адказалі, што на радзіме такую дзяўчыну не ведаюць. Я сцяміў, што гэта КДБ да мяне дабіраецца. Абдумваючы, што рабіць далей, я дайшоў да сваёй хаты, адчыніў дзверы і працягнуў руку да вушака, каб уключыць свет. І тут мяне нехта схавіў за руку, а потым і за другую. Паруску сказалі: “Не нужен свет. Закрывай дом, пойдёшь с нами”*».

Пасадзілі ў машыну і праз усю Польшчу Канстанціна адвезлі ў Варшаву, у рэзідэнцыю савецкага КДБ, дзе была вялізная турма. А там – сотні такіх жа «перамешчаных» асобаў. На допыце Казак спрабаваў настаяць на сваёй версіі, што ў вайну працаваў у баўэра, на тэрыторыі Заходняй Германіі, спадзеючыся, што там не правераць. Але хутка, суправаджаючы свае словы адборным рускім матам, следчы сказаў, што гэта хлусня, што Казак там ніколі не быў, і што прозвішча названага баўэра – гэта прозвішча былога гаспадара кватэры. Паказваючы на вялізны стос папераў, следчы сказаў, што пра яго ведаюць усё: і дзе нарадзіўся, і дзе вучыўся, і чым займаўся. Відаць, далей гуляць у хованкі не выпадала. Заставалася адна надзея, што ён у баях не ўдзельнічаў і нікога не забіваў. Пасля допытаў судзіў вайсковы трыбунал па артыкуле «Ізмена Родіне». А гэта 25 гадоў зняволення, 5 гадоў паражэння ў правах і яшчэ 5 гадоў абмежавання ў выбары прафесіі.

Павезлі ў Саюз праз Брэст, Оршу. Адтуль у «цялятніках» везлі ў Краснаярск. А далей – у трумах баржаў у Нарыльск. Горш за ўсё кармілі на баржах: праз краты ў столі скідвалі ў трум салёную сушаную рыбу, а вады не давалі. Людзі слабелі і паміралі. На баржы сустраў свайго былога дырэктара школы ў Германавічах, які паміраў ад знясілення. Поўзаючы па хісткім днішчы баржы, ад зэка да зэка, Казак сабраў нейкія крохі харчу і вады, што была прызапашаная ў Краснаярску і гэтым падтрымаў са слабелага старога, дапамагаючы жывым даехаць да Нарыльска.

Канстанцін Казак

Працавалі ў шахтах. Умовы працы і жыцця былі жорсткія, не чалавечыя. Не вытрымаўшы ўмоваў, катаржнікі паднялі паўстанне. Вось эпізод з яго падрыхтоўкі: «*Мне сябры казалі, што праводзіцца прыём у партыю РСДРП. Заходжу ў маленькі паўцёмны пакойчык. За сталом сядзіць мужчына, як цяпер прыпамінаю, знешне вельмі падобны да Салжанічына. На стала вялізны нож-кінжал. Мужчына кажа: “Кладзі руку на кінжал і паўтарай за мной клятву”. Клятва была ў тым, што нікому не выдам тайны, а інакш хай пакарае мяне гэты кінжал. І хоць тайну падрыхтоўкі паўстання ведалі сотні, ніхто не выдаў яе варце. У кіраўніцтве паўстаннем было нямала знаёмых мне сяброў беларусаў. Добра апісаў паўстанне Рыгор Клімовіч у кніжцы “Канец Горлага”, дзе сярод беларусаў называе і маё прозвішча». Загінулі 172 катаржнікі. Пасля падаўлення паўстання, улады помсцілі яго ўдзельнікам. Але яно было паспяховым, бо садзейнічала змяненню лагернага рэжыму. Да таго ж быў ужо іншы час. Пасля смерці Сталіна пачаліся новыя павевы. Ужо перад гэтым Вярхоўны Суд зменшыў Казаку тэрмін зняволення да 10 гадоў. А пасля паўстання аднойчы нечакана прыезджае суд для перагляду справаў. З успаміну: «*Выклікаюць мяне ў суд. За сталом была так званая “тройка”, пасярод сядзіць сівы стары, паабал – дзве маладыя жанчыны. На стала – пухлая справа. Паглядзелі на мяне, нічога не пытаючыся, стары і кажа: “Справа на яго заведзена, калі ён яшчэ быў маладым, да 18 гадоў не хопала аднаго месяца. Адсудзеў 7 гадоў. Хопіць”. Жанчыны згадзіліся: “Хопіць”. Я выйшаў. Хутка мне падалі вольную. А перад гэтым я спрабаваў весці дзённік, пісаць паэму, вершы. Для бяспекі ад частых шмонаў я размножыў напісанае ў**

маленькія кніжачкі і даваў на сховы бліжэйшым сябрам. Свой экзэмпляр хаваў у штольні шахты № 12. І вось я паехаў на Радзіму, а ўсе запісы засталіся ў Нарыльску».

Будучы вызваленым, Канстанцін нейкі час працаваў у Нарыльску па вольным найме. Ажаніўся з вольнанаёмнай дзяўчынай з Масквы Раісай Міхайлаўнай Глумінай (1922 года нараджэння). З ёю пражыў усё жыццё ў міры і згодзе.

Прыехаў на радзіму да бацькі. А той скардзіцца, што яго зневажае мясцовае начальства, бо сын – «вораг народа». Брыгадзір не дае накасіць для каровы, не дае кая заараць агарод. Казак успамінае: «*Доўга не доўга, я прыйшоў да брыгадзіра, дастаў з халявы нож і кажу: “Бачыш нож? Я не аднаго парашыў і цябе зарэзаць – што раз плюнуць, калі будзеш крыўдзіць бацьку”*. І сенакос для бацькі знайшоўся, і конь. Але ў такім атачэнні я не мог знайсці работу на месцы і з'ехаў». Працаваў на розных будоўлях у Маладзечне, у Мінску, потым – у сваім раёне на пасадах будаўніка, прараба, майстра. Пабудаваў сабе дом у Шаркаўшчыне. Выгадаваў дзвюх дачок, Марыну і Наташу. Яны жывуць у Маскве на радзіме маці.

Эпізод з жыцця Казака на пенсіі

Спатрэбілася перакрыць хату. Папрасіў двух маладых суседзяў. Прышлі тыя, пасядзелі на двары, гавораць: «*Для пачатку трэба выпіць*». Прынёс, выпілі, пагаманілі і кажуць: «*Ужо пазнавата, прыйдзем і пачнём працу заўтра*». Думаю, ці не будзе і заўтра тое ж самае. Паставіў лесвіцу – зачэплю вярхоўкай ліст шыферу, залезу на страху, усцягну ліст, прыб'ю. Так да вечара і накрый хату. Назаўтра прыходзяць «майстры», селі на двары. Выходжу з хаты, пытаю: «*Ну што будзем рабіць?*» Адказваюць: «*Трэба пахмяліцца, а тады і пачнём*». Пытаюся: «*А вы на страху паглядзелі?*» Глянулі, здзівіліся: «*Хто зрабіў?*» Кажу: «*Бывайце здаровы! Ваша дапамога больш не патрэбная*».

Жонка Раіса Міхайлаўна памерла 6 студзеня 2007 года. Канстанцін Сцяпанавіч памёр 12 верасня 2008 года. Пахаваны побач з жонкай на могілках у Шкунціках.

Успаміны
К.С. КАЗАКА
запісаў
Уладзіслаў
ЛЯСКОЎСКИ

Раіса Міхайлаўна Глуміна
(жонка К. Казака)

Літва гістарычная

(Пачатак у № 21)

У той час, як адміністрацыйная мяжа Літвы і Жамойці была выразна зафіксаваная, усходняя й паўднёвая межы гістарычнай Літвы ў ВКЛ (а пазней і ў Рэчы Паспалітай) не былі афіцыйна пазначанымі і не супадалі з межамі ваяводстваў. Але беларускія гісторыкі В.Л. Насевіч і М.Ф. Спірыдонаў з выкарыстаннем мноства пісьмовых дакументаў XVI стагоддзя картаграфавалі больш за сотню гарадоў, маёнткаў і асобных сёлаў, пра якія ў дакументах сказана, што яны знаходзяцца «на Русі», альбо ў «рускіх воласцях». Заходнюю мяжу размяшчэння гэтых населеных пунктаў і можна лічыць мяжой паміж гістарычнымі абласцямі Русь і Літва. Аказалася, што гэтая мяжа праходзіла (з поўначы на поўдзень) па ўсходніх частках цяперашніх Мёрскага, Глыбоцкага, цэнтральнай частцы Докшыцкага, паўночным усходзе Вілейскага і ўсходняй частцы Лагойскага раёнаў. Далей на поўдзень мяжа ішла па заходняй частцы Смалевіцкага, захады Чэрвеньскага і цэнтральнай частцы Пухавіцкага раёнаў. На ўсходзе Глыбоцкага раёна (у ваколіцах возера Шо) недалёка ад другой маюцца вёскі Літоўскі Завулак і Рускі Завулак, якія абазначаюць памежжа колішніх гістарычных абласцей. Магчыма, яшчэ раней усходняя мяжа гістарычнай Літвы праходзіла па р. Бярэзіне. Усходна пра гэту могуць сведчыць некаторыя дыпламатычныя дакументы Маскоўскай дзяржавы XVI стагоддзя, якія згадвалі, што раней «рубеж был тем городом с Литовскою землею по Березыню», хаця такія згадкі і былі ў першую чаргу праявай тэрытарыяльных прэтэнзій.

На Бярэзіну як усходнюю мяжу Літвы ўказваў польскі храніст XV стагоддзя Ян Длугаш. Беларуская-літоўскія летапісы, распавядаючы пра міжусобную вайну 1430-х гадоў паміж Жыгімонтам Кейстутавічам і Свідрыгайлам Альгердавічам, згадваюць размяшчэнне на р. Бярэзіне г. Барысаў як свайго роду першы больш-менш буйны населены пункт Русі недалёка ад памежжа з Літвой, а Менск, Заслаўе, Маладзечна напрамую адносілі да Літвы. Паводле этнаграфічных дадзеных XIX стагоддзя, сярэдняе цячэнне Бярэзіны было ўсходняй мяжой распаўсюджвання сахі

так званых літоўскага тыпу, пашыранай у Беларускім Панямонні. Сучасныя этнографы, падзяляючы тэрыторыю Беларусі на 6 гісторыка-этнографічных раёнаў, сярэдняе і часткова верхняе цячэнне Бярэзіны лічаць усходняй гістарычнай мяжой Цэнтральнай Беларусі. Да таго ж трэба мець на ўвазе, што Бярэзіна была мяжой паміж Менскім ваяводствам і Віцебскім, якое звычайна адносілі да «Русі».

На поўдні да гістарычнай Літвы варта аднесці Слуцк, Капыль і Клецк з ваколіцамі, паколькі падзеі ў пісьмовых крыніцах XVI–XVIII стагоддзяў яны не аднесены да Русі ці да Палесся. Акрамя таго, трэба мець на ўвазе, што ў «Спіске русских городов дальних и ближних» (складзены, як мяркуецца, у канцы XIV стагоддзя ці на некалькі дзесяцігоддзяў раней) сярод пералічаных «градов Литовских» Слуцк і Клецк з'яўляюцца самымі паўднёвымі на тэрыторыі цяперашняй Беларусі. Калі ж браць мяжу пазнейшых гістарычна-этнаграфічных раёнаў, дык прыблізная мяжа Цэнтральнай Беларусі з Усходнім Палессем праходзіла па лініі Любань – Старобін – Чудзін – на поўнач ад Ганцавічаў. Ад Ганцавічаў мяжа Панямоння з Заходнім Палессем ішла далей на захад (на поўдзень ад Івацэвічаў – ваколіцаў Бярозы, і далей па вярхоўях Ясельды і Нарава). Гэта этнаграфічная мяжа збольшага супадае з паўночнай мяжой заходнепалескай групы гаворак (Ганцавічы – Целяханы – Пружаны), якая прасочваецца паводле дадзеных дыялекталогіі. У адным з дакументаў 1570 года маёнтка Косава (цяпер у Івацэвіцкім раёне) аднесены да ўласна Літвы, у 1566 годзе маёнтка Серабрышча (цяпер у Баранавіцкім раёне) згаданы ў Літве і адрозніваецца ад «палескіх маёнткаў». Паводле этнаграфічных запісаў XIX стагоддзя, насельніцтва на поўдзень ад Выганаўскіх балотаў (Выганаўскае возера – у Івацэвіцкім раёне) лічыла тых, хто жыў на поўнач ад іх – ліцьвінамі, а сябе – палешукамі.

Не зусім вызначанай уяўляецца заходняя мяжа гістарычнай Літвы, невядома дакладна, ці супадала яна з усходняй мяжой Падляшша альбо не даходзіла да яе.

У XVI стагоддзі і нават на некалькі стагоддзяў раней большая частка акрэсленага нам абшару была месцам, дзе жыло ў асноўным

славянамоўнае насельніцтва. Толькі на Віленшчыне жылі балты, але і там ішоў працэс славянізацыі, дакладней – беларусізацыі. Крыжацкі храніст XIV стагоддзя Віганд з Марбурга характарызаваў Вільню як «civitas Rutenica» альбо горад, што быў заснаваны русінамі. Паводле іншага крыжацкага храніста, Борнбаха, русіны жылі ў наваколлях Трокаў (Тракая), і нават далей на поўнач і захад – каля Коўна (Каўнаса) і да ўпадзення ў Нёман ракі Нявежа (Нявежыс). Пра тое, што славяне пранікалі на Віленшчыну яшчэ ў часы існавання крывічоў, сведчаць і некаторыя тапонімы: у Малетайскім раёне (на паўночным усход ад Вільні) маецца вёска Чулавай таго ж раёна – вёска Крывіцішкі. Паводле даведніка І.І. Гашкевіча «Виленская губерния. Полный список населённых мест» (1905), засценак Крывічы знаходзіўся за 14 вёрстаў ад Немаўчыне. Паколькі крывічы як племянное аб'яднанне апошні раз узгаданы ў летапісах пад 1162 годам, то ёсць падстава датаваць узнікненне паселішчаў з такой назвай не пазней за згаданую дату, у крайнім выпадку не пазней за XIII стагоддзе. У Зарасайскім раёне Літоўскай Рэспублікі ёсць вёска Славенішкі, недалёка ад Рудаміны (ваколіцы Вільні) – вёска Русінай (г.зн. Русіны). Такая назва хоць і больш позняя за назву «Крывічы», але таксама датуецца сярэднявечнай эпохай.

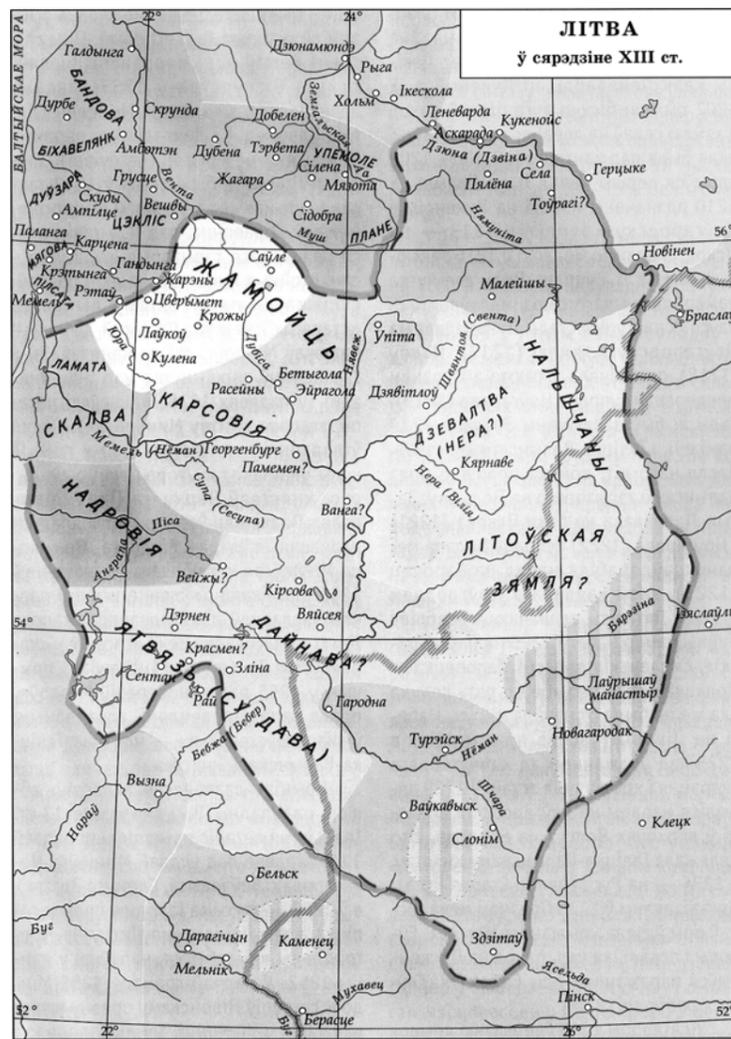
Матэрыялы археалагічных раскопак сведчаць, што ўжо ў XII стагоддзі ва ўсіх трох частках пазнейшай Вільні – Верхнім замку (на гары Гедзіміна), Ніжнім замку (раён сучаснага катэдральнага пляца) і ў Крывым горадзе (знішчаны крыжакамі ў канцы XIV стагоддзя і больш не адраджэўся) – існавалі паселішчы, на якіх знойдзены ўсходнеславянскія рэчы, уключна з керамікай і шкляннымі бранзалетами. Апошняя катэгорыя знаходак характэрная менавіта для гарадоў Кіеўскай Русі, куды гэтая традыцыя распаўсюдзілася з Візантыі. Шмат усходнеславянскіх рэчаў знойдзена і пры раскопках Кернава. Нездарма, відаць, у «Спісе гарадоў

рускіх дальніх і бліжніх», сярод «рускіх» (г.зн. усходнеславянскіх) пералічваюцца і гарады на тэрыторыі цяперашняй Летувы: Вільня, Трокі (Тракай), Меднікі (Мядзінкай), Майшагола, Коўна (Каўнас), Вількамір (Укмярге), Мерач, Кернава. Паколькі ва ўсходнеславянскіх землях XII–XIV стагоддзяў гарадское жыццё дасягнула значнага развіцця, то дзякуючы славянам гарады пачалі ўзнікаць і на тэрыторыі з акаляючым балцкім насельніцтвам. Як вынікае з «Жыцця» трох віленскіх пакутнікаў – Антонія, Іаана і Яўстафія, ліцьвінаў па паходжанні, пакараных смерцю ці каля сярэдзіны XIV стагоддзя, ці яшчэ пры Гедзіміне, – у іх да хрышчэння былі славянскія імёны – Кумец, Круглец і Няжыла. Існаванне такіх імёнаў сведчыць, што ў часы да Краўскай уніі 1385 года частка жыхароў Вільні і Віленшчыны беларусізавалася, але заставалася язычнікамі. Літоўскі мовазнаўца З. Зінкевічус, які даследаваў летувіскія сярэднявечныя антрапонімы, прыйшоў да высновы, што частка з іх была запазычанай ад усходніх славянаў яшчэ да сярэдзіны XII стагоддзі і што хрысціянская царква ўсходняга абраду пачала ўплываць на Летува ў XI стагоддзі. З другой паловы XII стагоддзя гэты ўплыў узмацніўся. Да XIV стагоддзя ад усходніх славянаў была запазычана і большая частка хрысціянскіх тэрмінаў.

Хаця пачынаючы з XV стагоддзя (пасля Грунвальдскай бітвы), адміністрацыйная мяжа ўласна Літвы з Жамойцой праходзіла па р. Нявежы (Нявежыс), археалагічныя дадзеныя да-

зваляюць меркаваць, што ў дадзяржаўны перыяд (прынамсі, у пачатку XI стагоддзя), калі Літва ўпершыню ўзгадваецца ў пісьмовых дакументах, на паўночным захадзе яна займала крыху меншую тэрыторыю. Справа ў тым, што археалагічная культура (г.зн. гістарычная агульнасць археалагічных помнікаў, якія існавалі на акрэсленай тэрыторыі прыблізна ў адзін час і аднастайныя па сваёй матэрыяльнай культуры) так званых усходнелітоўскіх курганоў на паўночным захадзе свайго арэала была тэрытарыяльна распаўсюджаная толькі да р. Святой (Швянтоі), а міжрэчча Святой і Нявежы ў другой палове I і пачатку II тысячагоддзя н.э. займае насельніцтва іншай археалагічнай культуры, для якой характэрныя гравіраваныя могільнікі з целаспаленнямі людзей і трупалажэннямі коней. Вядомыя археолагі Валянцін Сядоў і Адольфас Таўтавічус насельніцтва гэтай культуры атаясамлівалі з аўкштайтамі. Паколькі тэрыторыя, занятая аўкштайтамі, у параўнанні з тэрыторыямі Літвы і Жамойці была невялікай, што можа сведчыць і пра адпаведныя суадносіны колькасці насельніцтва, то з пачаткам дзяржаўтварэння Аўкштайція досыць хутка патрапіла ў сферу ўплыву больш моцнай Літвы. На поўначы сучаснай Летувы яшчэ ў XI–XIII стагоддзях абшары рассялення Літвы і Жамойці не даходзілі да сучаснай летувіска-латышскай мяжы і досыць значны тэрыторыі былі заняты плямёнамі земгалаў і куршаў, якія ў асноўным маюць дачыненне да фарміравання латышскага народа.

Эдвард ЗАЙКОЎСКИ
(Заканчэнне будзе)

Карта з энцыклапедыі «Вялікае княства Літоўскае» (том 2).
Аўтар В.Л. Насевіч

Па сцяжынках памяці

У хуткім часе сярэдня школа № 1 (цяпер гімназія № 1 горада Дзяржынска) будзе адзначаць свой 100-гадовы юбілей. Гэта адметны этап яе гісторыі, што знамянае паступовы рух наперад у развіцці сучаснага ўзроўню вядучай агульнаадукацыйнай установы горада і раёна. Мне выпаў гонар на працягу многіх дзесяткаў гадоў быць і сведкам, і ўдзельнікам яе станаўлення. Я вучыўся ў гэтай школе. Лёс падарыў мне магчымасць узводзіць яе сучасны будынак і на працягу пятнаццаці гадоў узначальваць яе. Памяць кліча мяне ў мінулае і ў яркіх малюнках ажыўляе яго.

У сярэдзіне 30-х гадоў мінулага стагоддзя беларуская сярэдня школа (так яе называлі ў той час) складалася з некалькіх даволі старых і сціпрых драўляных будынкаў па вуліцы Першай Ленінскай, непадалёку ад рэчкі Няцечкі. Праўда, адзін з іх быў пабудаваны зноў. Ён меў чатыры класныя пакоі і два невялічкія пакоі для лабараторый. Яго з гонарам называлі «новы корпус», вучыліся там вучні старэйшых класаў. Тры старыя будынкі абрамлялі невялікі школьны двор. Быў і яшчэ адзін будынак, які стаяў абасоблена, якраз у тым месцы, дзе цяпер галоўны ўваход на тэрыторыю гімназіі (былой СШ № 3). Было ў ім два класныя пакоі, і вучыліся там дзеці п'ярых-шостых класаў з бліжэйшых вёсак. Яго пагардліва называлі «камчатка». Якраз з ёю і звязаныя мае першыя два гады вучобы ў гэтай школе.

А папярэдне засталася ў памяці ўтульная Коскаўская пачатковая школа з яе добрым і чулым кіраўніком Купчыкам. Дзякуючы яго намаганням там не толькі

Госці з ГДР ў СШ № 1

ўдумліва вучылі дзетак, але яшчэ і старанна дбалі аб іх здароўі. Кожны вучань штодзень атрымліваў бясплатны гарачы абед. А ўлетку 1938 года ўсёбачныя органы знайшлі ў біяграфіі гаспадарлівага настаўніка запіс, што ён быццам па нацыянальнасці паляк, і прапанавалі за суткі пакінуць

вёску Коскі і перасяліцца за сто кіламетраў ад мяжы. Папрасіў ён у мясцовага старшыні калгаса падводу, пагрузіў свой небагаты скарб, прывязаў кароўку і рушыў у далёкі шлях на ўсход. Яго і сям'ю праводзілі вясцоўцы з вялікім жалем.

Гэты малюнак застаўся ў памяці на ўсё жыццё.

А ў Дзяржынску мяне чакалі нялёгкай выпрабаванні. Ад парога матулінай хаты да школы было роўна восем кіламетраў. І столькі ж – назад. 16 кіламетраў кожны дзень, у любое надвор'е – такім быў шлях у навуку для адзінаццацігадовага хлопчука. А абед мой змяшчаўся ў кішэні: кавалак хлеба з маслам альбо сырам, які клапатліва клала мама а шостае гадзіне раніцы, праводзячы мяне ў дарогу. Праўда, калі-нікалі вучням нашай школы ў час вялікага перапынку ўдавалася дабегчы да крамы, дзе шчасціла купіць булачку за 36 капеек – такую невялічкую і таму вельмі смачную. А крама гэта стаяла ўпрытык да самой вуліцы, якраз там, дзе цяпер узвышаецца басейн гімназіі № 1.

Нялёгкай была і праца настаўніка ў нашай «шматкватэрнай» школе. Чаго варты былі адны толькі пераходы з урока на ўрок з аднаго будынка ў другі. На гэта гублялася нямала часу, найбольш – за кошт урокаў. Цеснай і няўтульнай была настаўніцкая.

Гярод выкладчыкаў было шмат моладзі. Яны працавалі шчыра і самааддана. Успамінаецца малады настаўнік беларускай мовы і літаратуры Мікалай Мікалаевіч Смычкоў. Ён быў строга і прабавальны. Здаецца, і цяпер гучаць яго словы: «Хто не ведае беларускую мову, той не паважае сам сябе». Яшчэ ён заклікаў нас шчыра ставіцца да вучобы, падкрэсліваючы вялікую сілу ведаў у жыцці кожнага чалавека. Рускую мову і літаратуру выклала Аляксандра Пятроўна Качаргіна. Нельга забыць тое, як узнёсла і рамантычна чытала яна горкаўскую песню пра Со-

кала або пра Буравесніка. Мы слухалі яе, і здавалася, што ў нас саміх вырастаюць крылы. Яна вучыла верыць у бязмежныя сілы і магчымасці чалавека, клікала да змагання за свой лёс, за дасягненне пастаўленай мэты. У гэтым якраз і быў галоўны сэнс вывучэння літаратуры.

Нават самы звычайны ўрок спеваў з маладой настаўніцай Мазо выклікаў у нас высокія грамадзянскія пачуцці. Яна спявала з намі песню «Полюшко-поле» пра герояў грамадзянскай вайны, а на вачах у яе блішчэлі слёзы. Напэўна, з гэтай песняй у яе было звязана штосьці асабістае. Мы адчувалі гэта і пранікаліся глыбокім спахваннем да яе. Так песня дапамагала нам спазнаць тыя маральныя каштоўнасці, што былі самой прыродай закладзеныя ў душу чалавека.

Урокі Канстытуцыі вёў у нас Іван Зіноўевіч Гантарэнка. Малады энергічны педагог пераконаўча вучыў нас, што наша Канстытуцыя – самая лепшая ў свеце, а натхніцель яе стварэння – правадыр усіх працоўных таварыш Сталін. І жонка яго, таксама шчыра, вучыла на памяць разам з намі «Пісьмо беларускага народа таварышу Сталіну». Але аднойчы Іван Зіноўевіч не з'явіўся на ўрок. У канцы дня мы ўжо ведалі, што яго арыштавалі як ворага народа. Не стала ў школе і яго жонкі. У тыя часы я ўпершыню задумаўся: «Чаму такая супярэчнасць паміж рэчаіснасцю і зместам школьных падручнікаў?»

І ў самой школе таксама адбываліся перамены. У хуткім часе ў старшых класах увялі плату за навучанне – 150 рублёў у год. Колькасць вучняў у гэтых класах скарацілася амаль напалову. Многія дзесяткі вучняў завербаваліся і паехалі ў розныя гарады на вучобу ў рамесныя вучылішчы і школы фабрычна-заводскага навучання. Паехаў і мой аднакласнік Мікола Шарко, і шмат хто яшчэ. Іншыя ж працягвалі ўпарта трымацца за навуку. І ніхто з нас не прадбачыў і не здагадаўся, якія выпрабаванні чакалі ўсіх наперадзе.

У канцы першага тыдня вайны ў Дзяржынск уварваліся немцы. А з імі – і вогненны шквал пажару, які з заходніх ускраінаў горада дакаціўся да рэчкі Няцечкі і тут спыніўся. Да школьных будынкаў заставалася паўсотні метраў, але агонь не закрануў іх, яны ацалелі. У хуткім часе новымі гаспадарамі ў сценах школы сталі захопнікі. Яны прыстасавалі памяшканні пад казармы, а ўвесь школьны двор абградзілі высокай двайной сцяной з ярвенняў, сапоўненай мятровым заломам зямлі. Рабаўнік заўсёды баіцца непазбежнага пакарання. Баяліся гэтага і фашысцкія ваякі.

Першы мой аднакласнік, якога я сустрэў пасля вайны, быў Мікалай Пілі-

Аэрапорт у Наваградку

Некалі сённяшні райцэнтр Навагрудка быў сталіцай вялікай дзяржавы – ВКЛ. Некалі ў ім жылі і працавалі Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Ігнат Дамейка, Язэп Драздовіч. Некалі ў Навагрудку была вузкакалейная чыгунка. А яшчэ – аэрапорт. Ужо цяпер нам цяжка ўгэта паверыць, бо засталіся толькі рэшткі таго мінулага. Але ўсё гэта сапраўды існавала.

Аэрапорт быў пабудаваны ў 1966 годзе. Самалёты ляталі на Гродна і Ваўкавыск, Карэлічы і Мінск. Пасажыраў перавозілі некалькі Як-12 – зусім невялікія па сваіх памерах. Самітарныя, як называлі іх мясцовыя жыхары. За білет да Мінска трэба было заплаціць 3 рублі, а на аўтобус – 2 рублі 35 капеек. Розніцы амаль няма, але на аўтобусе да Мінска 4 гадзіны, таму было лепей ляцець самалётам – усяго адну гадзіну. Вядома, добра, калі ў такім горадзе, як Наваградка, ёсць аэрапорт. Але з пераменаў улады ў 1991 годзе аэрапорт закрылі.

Цяпер у будынку аэрапорта размяшчаецца метэаралагічная станцыя. Супрацоўнік станцыі Алег Іванавіч, які даўно жыве ў Навагрудку, расказвае:

– Бывала і такое, што навагрудчане ляталі «зайцамі». У самалёце было 12 пасадачных месцаў. Але пілот мог узяць яшчэ некалькі чалавек, якім даводзілася сядзець на драўляных скрынках у хвасце самалёта. Не вельмі камфортна – але палёт бясплатны!

Сёння з існаваннем (хай і невялікага) аэрапарта мясцовыя жыхары звязваюць толькі самыя лепшыя ўспаміны.

**Ксенія КАРАВАЯ,
вучаніца 11 класа СШ № 152**

На здымках: былая пасадачная пляцоўка на ўскраіне горада і будынак былога аэрапорта

павіч Шарко. Ён часта прыязджаў у родныя Макаўчыцы да сваякоў. Цяжка пераступаючы пратэзам, ён ішоў па жвіровай дарожцы сквера, а на яго афіцэрскім кіцелі ззяла зорка Героя. Абняліся, прыселі, разгаварыліся. Сталі ўспамінаць сяброў па школе. Хутка пераканаліся, што жывых намога менш, чым загінулых, сярод якіх былі Платон Чуеўскі, Косця Касцюк і чатыры яго браты з Дзягільна, Ніна Чаранок, Антон Дзядзюля, Вітольд Мазуркевіч – усяго больш за сотню. У памяць аб кожным з іх у двары новай школы № 1 былі пасаджаны алеі каштанаў.

Пасля, ужо ў жніўні 1950 года, я сустрэўся з Мікалаем Піліпавічам у санаторыі ў Друскеніках. Цяпер ён быў апрачаны ў ладны цывільны касцюм, яму змайстравалі лёгкі пратэз. Але галоўнае – ён, як і я, вучыўся ў Мінскім педінстытуце імя Максіма Горкага. Атрымаўшы вышэйшую адукацыю, працаваў на адказных пасадах у Міністэрстве сацыяльнага забеспячэння.

Пасля вызвалення ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў школа аднавіла сваю працу ўжо ў жніўні 1944 года. І яшчэ амаль 20 гадоў рыхтавала да жыцця моладзь горада і раёна ў сваіх старых, да болі ў сэрцы блізкіх і родных збудаваннях.

Толькі 30 жніўня 1963 года я, дырэктар сваёй роднай школы, падпісаў акт прыёмкі новага тыповага будынка тады ўжо сярэдняй школы № 1, альбо першай сярэдняй школы, як я і мае калегі з гонарам называлі яе.

Віктар НАВІЦКІ

(З кнігі «След на зямлі». Дзяржынск, 2007)

Адкрыццё СШ № 1 г. Дзяржынск, 31 жніўня 1963 г.

Нават птушкі не спяваюць у гэтым месцы, якое смілаўчане называюць Саламянкай. Тут ляжыць прах многіх соцень нявінна забітых местачкоўцаў, якія прынялі жудасную смерць толькі за тое, што былі яўрэямі.

У Смілавічах ужо ў першыя дні акупацыі з'явіліся шыбеніцы – гэта немцы адразу пачалі ўсталёваць свой «орднунг» – парадак. А праз тры з паловай месяцы пасля пачатку вайны, 14 кастрычніка 1941 года, на вялікае хрысціянскае свята Пакровы (як выклік самому Богу!) гітлераўскія бязбожнікі ўчынілі яшчэ больш жудаснае злачыства, забіўшы на Саламянцы каля двух тысяч смілавіцкіх яўрэяў і каля двухсот, прывезеных з Гамбурга. Думаецца, не выпадкова здзейснілі сваё злачынства нелюдзі якраз у гэты дзень – быў пачатак новага года па іўдзейскім календары. Ім хацелася знішчаць людзей не толькі фізічна, але і іх дух. Каб у яўрэяў нават не ўзнікала думак аб супраціўленні, за два месяцы да гэтага расстралілі ў Бабровым яры за Смілавічамі шэсцьдзсят самых моцных з іх, маладых, энергічных.

Толькі некаторым пашчасціла схавацца ў сем'ях беларусаў.

Аднакласніца майго старэйшага брата Гены Галіна Гладкоўская (дзявочае прозвішча Яворская) расказвала, як іх сям'я ратавала яўрэйскую дзяўчынку Ларысу.

Дора Меланайц з мужам і сяброўкай (1950-я гг.)

Нехта данёс немцам, што на гарышчы Анюты, якая працавала санітаркай у лазарэце (яе местачкоўца звалі Алютай), хаваецца яўрэйка з дзіцем. Нямецкі салдат з карабінам на плячы прыйшоў да шафёра скураной арцелі Міхаіла Яворскага (бацькі Галі) і загадаў вёсці яго на Мінскую вуліцу.

На ЗІС-5 пад'ехалі да маленькай хаткі Алюты. Трымаючы карабін напачатку, па драбінах у сенцах немец з асцярогай палез на гарышча. Ubачыўшы жанчыну з дзяўчынкай, якія хаваліся за комінам, загадаў ім спускацца ўніз. На вуліцы загадаў лезці на машыну. Калі маці з дачкой былі ўжо ў кузаве, перадумаў і, махнуўшы рукой, паказаў на дзяўчынку: «Кляйнэ мэдхен, цурук! Вэк!» Маўляў, уцякай, дзяўчынка тая загаласіла немцам голасам, учапіўшыся ў маці: «Мама! Мама!»

Тая, заліваючыся слязамі, прыціснула дачушку. Ведала, што ўсіх смілавіцкіх яўрэяў пастралілі на Саламянцы. Лічыла, што толькі ёй удалося схавацца.

На самой справе яшчэ некалькім яўрэям пашчасціла ў той жудасны дзень выратавацца. Адна з іх, 17-гадовая Дора Меланайц, на адзенні якой не была нашыта «Зорка Давіда», здолела змясціцца з натоўпам. Потым яна хавалася ў сям'і Халадзінскіх. Але пра Дору Меланайц асобна.

Падрабязнасці крывавага дня Алюта даведлася ад Галі Пякарскай, якая працавала ў «войлачнай».

Напярэдадні Пакроваў у мястэчка панаехалі карнікі ў зялёных шынялях. Сцвярджалі, што гэта – літоўскія прыслужнікі немцаў. На золку яны акружылі гэта і з Мінскай, Свіной і Зялёнай вуліцаў пачалі выганяць людзей з хатаў. Стаяў жудасны лямант. Натоп з розных кан-

цоў гналі да Саламянкі. Маладыя маці прыціскалі да грудзей немаўлятак, большых дзетак вялі за ручкі.

Гярод нявольнікаў, якіх вялі на смерць, было шмат сваякоў Яфіма Шапіры, майго добрага сябра, цудоўнага настаўніка гісторыі і мастака. Два мужчыны вялі пад руку (а дакладней, цягнулі на сабе) трэцяга, дзедка Яфіма Шапіры – Хаіма Гельфанда, якому напярэдадні паліцай Сулейман Анцілеўскі ломам перабіў спіну. Побач, прыціскаючы да грудзей, несла гадалую дачушку Хаімава сястра, Сора-Рыва, а ззаду цягнулася з апошніх сіл, галосычы, іх маці, сівая бабулька Дзіна Фейга Партная. Фейга ў перакладзе з ідыш – птушка. Калі б сапраўды яна магла стаць птушкай, узяцела б у неба, забраўшы з сабой любімага

Маці Халадзінскіх (1950-я гг.)

сыночка, дачушку з унучкай і ўсіх сваіх супляменнікаў. На жаль, яны – не птушкі...

Маладзенькая дзяўчына падчас аблавы ў адчай кінулася да ракі. Яна ўжо была ў вадзе ды спыніў стрэл карніка... Цела той няшчаснай уцякачкі толькі ўвесну выцягнулі з-пад лёду на поплаве за мостам.

Напрыканцы шляху да глыбокага кар'ера, на рагу Мінскай вуліцы і Саламянскага завулка, стаяла маленькая хатка. Страха яе была саламяная, таму і месца гэта местачкоўцы прызвалі Саламянкай...

Марудна рухалася працэсія ў апошні шлях, знікаючы, нібы ў бяздоннай прорве, у Саламянскім кар'еры. Трэск аўтаматных чэргаў, энкі і стогны параненых зліліся ў жудасную какафонію Канца Свету. Паўдня працягвалася бойня... Колькі таленавітых людзей, выдатных майстроў праглынула ненасытнае чэрава Саламянскага кар'ера! Магчыма, не адзін маленькі неажыццёўлены Хаім Суцін ляжыць у страшнай «яме» Саламянкі...

...Гэтыя жудасныя падрабязнасці папярэдняга дня, расказаныя Алютай, стаялі перад вачыма Малкі. Немец, што сагнаў з гарышча яе і дачушку, сказаў, каб Ларыска ўцякала. Ды як жа беднае дзіця пражыве адно... Загіне маладая... Захлёбваючыся ад рыданняў, маці ўпала на калені перад шафёрам: «Міша, Богам нашым малю, выратуй Ларыску!»

У Міхаіла самога было трое дзяцей, і яго сэрца разрывалася ад жалю. «Куды гэта беднае дзіцьчо пойдзе?

Прападзе адна. Можа, сапраўды забраць дзіця з сабой? Але ж цяпер такі час, што фашысты могуць расстраляць за гэта. Што ж рабіць? А-а, аддамся на волю Богу». Падумаўшы так, шафёр папрасіў дазволу забраць дзяўчынку да сябе. Немец здзіўлена паківаў галавой, на хвіліну задумаўся і пагадзіўся: «Гут, гут». Так сямігадовая Ларыска апынулася ў хаце Яворскіх.

– Стэфка, можа, ты будзеш сварыцца, але я прывёў дзіця, – вінавата папрасіў Міхаіл. – Няхай жыве Ларыска ў нас, выгадуем разам са сваімі. Куды ж ёй, беднай, дзецца?

Сэрца Стэфы калацілася ад жалю і ад страху. За прытулак яўрэйку нямецкія ўлады абяцалі адно: смерць... Але ж немец дазволіў... На гаспадыню глядзелі сінія, як неба, вочы худой заплаканай чорнаваласай дзяўчынкі. У іх былі такая нямая мальба і адчай, што Стэфка таксама заплакала.

Клопатаў паболела. Акрамя сваіх трох дзяцей (чатырохгадовай Галі, трохгадовага Лёнькі і гадалай Жанны) прыбавілася яшчэ сямігадовае. Да таго ж, на чорнай галоўцы Ларыскі ад перажыванняў утварыўся каўтун. Увечары Міхаіл са Стэфай павезлі Ларыску ў Смольню, да шаптукі. Бабулька доўга шаптала, малілася, ліла паміж пальцамі ваду, потым узяла на жніцы, асцярожна зрэзала каўтун на галаве дзяўчынкі. Затым яе падстрыгла.

Міхаіл Яворскі загінуў нечакана. Як і некаторыя са смілаўчанаў, меў сувязь з партызанамі. Аднойчы шафёр перадаў вестку ў атрад, што праз два дні на світанні павязе ў Мінск у суправаджэнні немцаў нейкі важны груз. Ён будзе ехаць у першай машыне, а нямецкі канвой – у другой. Ды акупанты памянлі машыны месцамі. Партызаны, якія ўчынілі засаду, адкрылі шквальны агонь па крытай брызентам другой аўтамашыне, у якой павінны былі ехаць нямецкія канвайры. Завязаўся бой, былі параненыя некалькі нямецкіх салдатаў і шафёр Яворскі.

Рана ў Міхаіла была не вельмі цяжкая, і хутка ён

Галіна Яворская (1957 г.)

пачаў папраўляцца. Але знайшоўся нехта са здраднікаў, які данёс акупантам, што шафёр мае сувязь з партызанамі. Яворскі вытрымаў катаванні, нікога не выдаў і загінуў.

Пасля смерці гаспадара трымаць яўрэйскую дзяўчынку ў сям'і стала яшчэ больш небяспечна. І Стэфка Яворская пераправіла дзіця да сваякоў у Адынь – вёску ў партызанскай зоне, дзе і жыла яна да выгнання акупантаў з нашай зямлі.

Пасля вайны Ларыска пачала хадзіць у Смілавіцкую сярэдняю школу. Там яна сустрэлася з роднай сястрой Люсьяй, якую ў час вайны хавала іншая сям'я. Сёстры сустрэліся патаемна, бо Саламянка і жудасныя дні акупацыі надоўга пасеялі страх у дзіцячых душах.

Каб забраць дачок, прыехаў у Смілавічы пасля вайны бацька Ларысы, які ў Яраслаўлі служыў у войску. Дзяўчынка вельмі прывязалася да сям'і Яворскіх, плакала і не хацела з імі расставіцца. Але родны бацька ўсё ж угаварыў дачушку паехаць з ім.

Нейкі час у Смілавічы Ларыса дасылала лісты з Яраслаўля. Потым перапіска абарвалася. Як хацелася б Галіне Міхаілаўне Гладкоўскай зноў убачыцца са сваёй названай сястрой!

Уладзімір ШУЛЯКОЎСКИ

Яфім Шапіра (у цэнтры) з аўтарам (злева) і Валерыем Петрыковым

Стала вачыма мужа

Лідзія Цімафееўна Куляшова
з Смалянаў

Сёлета спаўняецца 525 гадоў старажытнай вёсцы Смаляны, што на Аршаншчыне. З гэтай вёскай звязаныя жыццёвыя шляхі гісторыка, публіцыста і паэта Міколы Іванавіча Ермаловіча і яго жонкі Лідзіі Цімафееўны Куляшовай, ураджэнкі вёскі. Яны вельмі любілі гэтыя мясціны і часта разам з дзецьмі наведвалі іх.

Аб няпростым жыццёвым шляху жонкі Міколы Ермаловіча я даведаўся ад яе старэйшай сястры, 90-гадовай Раісы Куляшовай, заслужанай настаўніцы Беларусі, якая жыве ў Дзяржынску. Шмат пра сваіх бацькоў мне сказала і дачка Лідзіі Куляшовай і Міколы Ермаловіча Алена, якая зараз жыве ў Маладзечне.

Лідзія Куляшова нарадзілася ў чэрвені 1922 года ў сям'і настаўнікаў. Яе бацька, Цімафей Іванавіч, скончыў царкоўна-прыходскую школу ў м. Бобр, што на Крупшчыне, а маці, Анастасія Стэфанаўна, – прыходскую школу ў вёсцы Буйнічы, непадалёк ад Магілёва. Яны разам усё жыццё працавалі ў Смалянскай школе. Сем класаў Лідзія скончыла ў Смалянах, пасля вучылася ў Оршы, дзе скончыла 10 класаў з залатым медалём. Перад пачаткам Вялікай Айчынай вайны яе залічылі ў Маскоўскі медыцынскі інстытут, адкуль праз некаторы час перавялася на вучобу ў Маскоўскі педагогічны інстытут на гістарычны факультэт. Удзень яна была на занятках, а вечарамі працавала санітаркай у ваенным шпіталі, даглядала параненых салда-

таў. Не выпадала ёй адпачыць і ноччу. Разам з іншымі скідвала з дахаў маскоўскіх будынкаў нямецкія запальныя бомбы, акрамя таго працавала на ўзвядзенні абарончых збудаванняў на подступах да Масквы, была актыўным донарам. Пасля вайны, калі скончыла інстытут, яе перавялі працаваць выкладчыцай гісторыі ў Паставы, дзе тады існаваў педагогічны тэхнікум. У пачатку 1950-х гадоў Лідзія Куляшова прадоўжыла настаўніцкую дзейнасць у Маладзечне, дзе акрамя гісторыі выкладала рускую літаратуру на беларускай мове. Там яна і пазнаёмілася са сваім будучым мужам Мікалаем Ермаловічам, у той час выкладчыкам беларускай літаратуры Маладзечанскага настаўніцкага інстытута.

Як вядома, Мікола Ермаловіч нарадзіўся і выхоўваўся на Дзяржыншчыне, у вёсцы Малыя Навасёлкі, у сялянскай сям'і, дзе паважалі беларускую мову і карысталіся ёю ў жыцці. Яго бацька ў 1937 годзе быў рэпрэсаваны і загінуў у сталінскіх лагерах. За свае навуковыя даследаванні па гісторыі Беларусі М. Ермаловіч знаходзіўся пад пільным наглядом спецслужбы. Нярэдка яго выклікалі на допыт у КДБ. Усё гэта

зведала на сабе і яго жонка Лідзія. Нягледзячы на ўсё, яна была вельмі добразычлівай, вясёлай і імкнулася ўсюды паспець: выхоўвала дзяцей – дачку і сына, выпускала ў школе насценгазету, удзельнічала ў мастацкай самадзейнасці.

У сваіх даследаваннях Мікола Ермаловіч ніяк не мог абысціся без сваёй жонкі: яна чытала яму дробнашыфтавыя тэксты, перадрукоўвала раздзелы з яго кніг, артыкулы. Лідзія Куляшова была вачыма свайго мужа, ягонай паплечніцай і апорай. Гэта дзякуючы ёй выйшлі кнігі Мікалая Ермаловіча, якія сёння ёсць на паліцах кожнай бібліятэкі Беларусі.

У 1989 годзе пасля цяжкай хваробы Лідзія Куляшова адышла ў іншы свет. А ў 2000 годзе трагічна загінуў і Мікалай Ермаловіч. Пахаваны яны побач на маладзечанскіх могілках. Якадзначыла іх дачка, Алена Мікалаеўна, заўсёды на магілах яе бацькоў ляжаць жывыя кветкі ад знаёмых і незнаёмых людзей. У цэнтры Маладзечна па ініцыятыве і на сродкі грамадскасці ўсталяваны помнік ганароваму грамадзяніну горада Міколу Ермаловічу.

Лявон ЦЕЛЕШ,
г. Дзяржынск

З мужам і дзецьмі Славам і Ленай (1965 г.)

Даведка пра Смаляны

У Смалянах некалі існаваў магутны мураваны замак пад назвай Белы, ці Малы, Ковель, пабудаваны ў пачатку XVII ст. князем С.А. Сангушкам-Ковельскім. Гэты замак, як і замкі ў Оршы, Копысі, Дуброўне і Мсціслаўі, з'яўляўся ўмацаваным фарпостам на мяжы Вялікага Княства Літоўскага з Расіяй. Падчас войнаў у сярэдзіне XVII ст. і пачатку XVIII ст. замак разбураўся спачатку расійскімі войскамі, а пасля шведскімі. У сярэдзіне XIX ст. уладальнік Сма-

лянаў, расійскі сенатар Сямёнаў, прадаў рэшткі замка на цэглу. Зараз ад замка застаўся толькі фрагменты сценаў і 5-яруснай вежы. Некалі ў Смалянах працавалі гарбарны і цагляны заводы, два разы на год ладзіліся кірмашы, з 1900 года існавала сельскагаспадарчая школа. Працавалі дзве праваслаўныя царквы і касцёл. У 1938 годзе мястэчка Смаляны набыло статус вёскі. На старых каталіцкіх могілках пахаваны разам з жонкай паэт Тамаш Зан, які апошнія гады жыцця правёў у Смалянах.

Горад, каменем якога я стану

Алег ТАЛАЕЎ

Эсэ

(Газетны варыянт)

(Працяг. Пачатак у №№ 20-21)

Скажаце, што гэта фантастыка, так не бывае? Усё роўна, як быццам у Мінску прызямліліся іншапланецяне? Адкажу, што і так можа быць, і іншапланецяне прызямліліся. Калі і якія? У 1985 годзе, у час здымкаў «Палёту ў краіну пачвар», якія адбываліся непадалёк ад гасцініцы «Агат». Мы, некалькі маладых ёлупаў з масоўкі, у касцюмах іншапланетных робатаў адправіліся ў абед выпіць піва ў кавярню на ранейшым Сталінскім-Ленінскім праспекце (цяпер – праспект Незалежнасці). Эфект быў такі, як быццам прызямліліся сапраўдныя іншапланецяне. Тралейбусы спыняліся. Людзі ўтыркаліся ў шкло. Нас праводзілі здзіўленыя пагляды і роспыты: «Кіно здымаюць? Ці мода такая? А можа...?»

Які Галівуд мог увяць сабе магчымасць за адзін сезон зняцца на кінастудыях розных рэспублік, не выязджаючы з Мінска? А «Беларусьфільм» мог. У тым жа 1985 годзе я ўдзельнічаў у масоўцы «Арменфільма» і некалькіх «Беларусьфільма». Прышоў, што называецца, з вуліцы, лепш сказаць, адразу пасля дэмабілізацыі. Да заняткаў у інстытуце далёка, да вяселля блізка. Суткі вахцёрам аддзяжур'ю – трое тваіх. Вось і шукаў прыробак на «Беларусьфільме». Па праўдзе, я і без грошай гатовы быў здымацца. Вельмі хацелася паглядзець, як гэта робіцца. І не толькі мне аднаму. За гэта адзін з цікаўных ледзь не паплаціўся ў час піратэхнічнага выбуху. Бярвенне раскідала так, што амаль сапраўды не забіла аднаго байца, які бег у атаку. Абышлося. Пастаялі, пасмяяліся, пакурылі. Калі б заўсёды так, на ўсіх войнах!

Дарога вывела мяне ў пачатак вуліцы Жылуновіча. Тут раней пралягалі трамвайныя рэйкі ў бок аўтазавода і наадварот – да вакзала ці плошчы Якуба Коласа. Даехаўшы на любым трамваі да трактарнага, можна было перасесці на трэці нумар трамвая – там знаходзілася дыспечарская станцыя – і, седзячы, а на выхадныя ў штурханіне, даехаць да Старажоўскага рынку. Чаму на выхадныя? Дзівакі вы! Базар працаваў у суботу і ў нядзелю. А там! Птушкі ад галубоў да вялізных гусей, падобных на дзіцянят дыназаўраў. Марскія свінкі і даволі ўкормленыя свіна-мамы і свіна-таты, і іх дзеці – парасяткі. Па ўсім трамваі пасля разносіўся віскат «збянтэжанага парсючка», схаванага ў мяшок. Нават рыбка ў слоіках, купленыя на тым жа базары, баяліся. У адрозненне ад цяперашніх заамагазінаў можна было патаргавацца. А ўжо ад разнастайнасці і відаў марскіх рыбак можна было звар'яцець! Акварыумнікаў было так шмат, што кожны раз, прыязджаючы на базар, мог сустрэцца з чымсьці незвычайным і абсалютна фантастычным. Там можна было купіць ці нават узяць бясплатна сабаку, які стане надзейным сябрам дзяцінства, ці котку, заўсёды жанчыну – незалежную і разумную.

І зноў з перасадкаю дамоў. Тады мае Шары былі рабочай ўкраінай. Гэта добра было відаць з кола агляду ў парку Пяцідзесьцігоддзя. Кола падымала ўсё вышэй! Дамы рабіліся ўсё меншымі, а Мінск рос сваімі вежавымі кранамі, што працягвалі рукі над учарашнімі ўкраінамі. Мікрараёны шматпаварховак Чыжовак і Серабранак яшчэ не пабудаваны. Як не выраслі яшчэ мікрараёны Захада, Паўднёва-Захада, Сухарава, Малінаўкі і інш. Бабуля брала за руку малага, яны садзіліся ў 42 аўтобус на канцавой, даязджалі да другой канцавой – вакзала, з яго варотамі, над якімі гасцінна сустракалі гасцей хлопец з дзяўчынай, перасаджваліся на 10 тралейбус. Ехалі на другую рабочую ўкраіну – праз Грушаўку, Чыгуначную на Уманскага – глядзець іншых унукаў. І Мінск здаваўся такім вялізным!

Крыху пазней тут – песні ў пад'ездах і на лавачках гугнявымі, моднымі на той час галасамі, пад гітару, першае знаёмства з алкаголем і хованкі «валасацікаў» ад дружыннікаў. А потым і сам студэнтам-дружыннікам дзяжуршы тут, стрымліваючы не толькі дзіцячыя свавольствы. Маленькім выгульваеш з старэйшымі стрыечнымі братамі на вуліцы сабаку, які ўкраў са стала кавалак мяса, за што ад бабулі дасталося ўсім. І вучышся ў старэйшых братоў біцца, каб не баяцца нікога – нават «каралёў раёна». І мужна зганяеш пчол з канюшыны, і, плачучы, выцягваеш пчалінае джала. І цябе лечыць трыпутніка – таксама, як і абадраны пры падзенні з веласіпеда каленкі. Дні, у якія ўмяшчаецца цэлае жыццё. Як плачучы потым тыя, хто з'ехаў адсюль назаўсёды, і тыя, хто час ад часу вяртаецца ў краіну свайго дзяцінства!..

(Працяг на стар. 8)

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

Кожную раніцу калоны засяроджаных, ці яшчэ паўсонных, людзей. Ідуць упэўнена, дзе-нідзе чуваць смех. Гэта – шасцідзсяты-семідзсяты, а не дзевяносты. «Та заводская проходная, что в люди вывела меня». Ці дзятэй тых рабочых. Спяшаюцца на завод, сціскаючы «траякі» ці «сабойкі», ці дзіцячыя ручкі – па дарозе ў дзіцячы сад. Насычаныя соллю камбінезоны і спяцоўкі, халаты, што мільгаюць у абедзенны час на раёне, – так і стаяць перад вачыма, калі згадваю біблейскае: «Вы – соль свету...»

А потым і дома чакае свой сабака – мара ўсіх хлопчыкаў тых гадоў. За домам – рабочы інтэрнат. Затым прыватны сектар – Заходні пасёлак з яго забароненымі і заманлівымі садамі, поўнымі яблыкаў, грушаў, чарэшняў, вішняў. Злых сабак і, калі-небудзь, добрых гаспадароў, якія не ганялі драбязу – хлапчукоў і дзіцячынак, а самі ставілі перад імі міскі з ягадамі. Людзі – яны людзі. Толькі зрэдку забываюць аб гэтым. Але часцей – помняць. І жывых, і мёртвых.

Не бяруся пісаць пра ўсе мінскія могілкі. На многіх з іх ляжаць сваякі. Раскажу пра Кальварыйскія – Кальварыю, дзе спяць два дзяды, дзядзька і бацька. І дзе хацеў бы легчы сам, калі надыдзе час. Могілкі, якія ў дзіцінстве ўспрымаліся не як месца адданна целаў зямлі, а як месца, дзе сваякі адпачываюць ад спраў зямных і ўважліва назіраюць за намі, хто мітусіцца і ўсё чагосьці шукае ў гэтым жыцці. А як інакш ставіцца да могілак, на якія прыязджае радня пагаварыць з нябожчыкамі не толькі на Радаўніцу ці на Дзяды, а і ў многія іншыя дні? І не толькі пагутарыць пра жыццё-быццё, выпіць чарачку, але і пасадзіць кветкі, выпалаць траву, паставіць свечку. Старэйшыя калі-небудзь маліліся, было такое. Асабліва на Вялікдзень. Пакідалі фарбаваныя яйкі каля магіл. Некаторыя святары запэўніваюць, што цяпер, калі няма ўціску на царкву, не варта хадзіць на свята жывых – Вялікдзень – на могілкі, да нябожчыкаў. Але калі царква вучыць, што памерлы Хрыстос уваскрэс – «смерцю смерць поправ», дык чаму яна адмаўляе ў веры пра будучае ўваскрэшэнне нашых блізкіх? Хай сам чалавек вырашае, дзе яму святкаваць Хрыстовае, а з ім і ўсіх хрысціян, свята. Ці дома, ці сярод тых, каго ён любіць і помніць. І ў чым сэрцы яны жывыя. І не варта наракаць за з'едзенае і выпітае каля магіл. І тым больш за пакінутае. У гэтыя дні жывыя размаўляюць з мёртвымі, як з жывымі. Збіраюцца сваякі. Старыя. Дарослыя. Моладзь. Дзеці. Многа людзей. Усе адчуваюць сваё адзінства. Усе разам. І дзяды, якія асвячаюць гэтае адзінства Роду. Выхаванцам цяперашніх малагарабых сем'яў цяжка зразумець, што такое – Род. Я – памятаю.

Дык вось, дарослыя прыбіраліся ў агароджах, слалі абрусы на магілах, даставалі пачастунак... Дзеці, а гэта не толькі родныя браты і сёстры, але і стрыечныя, траюрадныя і г.д., насіліся па могілках, разглядвалі старадаўнія помнікі і стараліся прачытаць шматлікія, напалову сцёртыя надпісы. Яны не зусім разумелі, навошта яны тут. Смерць блізкіх яшчэ не стаіць у іх перад вачыма. Горыч страты не ные ў сэрцы. Дзеці. Што з іх возьмеш? Так, напэўна, думалі і дзяды, глядзячы з неба на дзіцячыя гульні. Радаваліся сустрэчы са сваякамі, удыхаючы пахі прынесеных частункаў.

Пасля таго, як прыбралі ў аднаго дзёда, ішлі да другога. Там таксама чакалі сваякі. І ўсё па новай. Затым ішлі на зялёную сенажаць, непадалёку ад могілкавай агароджы, прыкладна ў раёне ўвахода ў метро на станцыю «Пушкінская», і зноў слалі абрусы. Радаўніца. Да абеду – аруць, у абед – плачуць, пасля абеду – скачуць. Радаўніца. Свята памінання памерлых. Старэй за хрысціянства прыкладна на тысячу гадоў. Якое злілося з хрысціянствам, але захавала паганскія рысы, як усё ў маім горадзе.

(Працяг будзе)

1958 год – будоўля машына зруба Каласа, злева на месцы драўляных дамоў паўстанне філармоніі

Чэрвень

13 – Навіцкі Станіслаў Мамертавіч (1899, Мін. р-н – 1972), цымбаліст, заслужаны артыст Беларусі – 110 гадоў з дня нараджэння.

14 – Памазан Арнольд Кандратавіч (1939), акцёр, народны артыст Беларусі – 70 гадоў з дня нараджэння.

16 – Ельскі Аляксандр Карлавіч (1834, Пухав. р-н – 1916), гісторык, этнограф, краязнавец, пісьменнік, перакладчык, публіцыст, член Акадэміі ведаў у Кракаве – 175 гадоў з дня нараджэння.

20 – Раеўскі Валерыі Мікалаевіч (1939, Мінск), рэжысёр, педагог, народны артыст Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР (1985), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1988), спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь (2002) – 70 гадоў з дня нараджэння.

21 – Хаўратовіч Віктар Кандратавіч (1934, Магілёў. р-н – 1991), паэт – 75 гадоў з дня нараджэння.

24 – Тоўсцік Уладзімір Антонавіч (1949, Мінск), жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994), прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1982) – 60 гадоў з дня нараджэння.

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 21

Уздоўж: 1. Падполле. 4. Сангушка. 8. Аршыца. 9. Помнік. 11. Моль. 12. Сямёнаў. 13. Іван. 16. Тамаш. 17. Адлік. 22. Пешка. 23. Смала. 24. Дата. 25. Бельскі. 28. Путч. 31. Кірмаш. 32. Сапега. 33. Ансамбль. 34. Каралева.

Упоперак: 1. Прыкмета. 2. Орша. 3. Лоцыя. 5. Асоба. 6. Гоні. 7. Аршанскі. 8. Абламы. 10. Ковель. 14. Ашэстак. 15. Фарпост. 18. Спадчына. 19. Сшытак. 20. Ратуша. 21. Замчышча. 26. Есаул. 27. Краса. 29. Гром. 30. Вежа.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ІНТЭР'ЕР ХАТЫ – унутраная прастора жылога памяшкання. Уключае канструкцыю і аб'ёмныя формы ўнутранага памяшкання, ягоную структуру, мэбліроўку, асвятленне, расстаноўку рэчаў у хаце. Разнастайныя прадметы ўжытку, начыны, падсобны інвентар, мэбля, тканіны, харчовыя прыпасы займалі ў сістэме інтэр'ера сваё месца, утвараючы паміж сабою і ў адносінах да асобных частак хаты функцыянальную і кампазіцыйную ўзаемазвязь.

Рэканструкцыі інтэр'ера паводле археалагічных, пісьмовых, этнаграфічных крыніцаў належыць важнае значэнне пры вывучэнні гаспадарчага ўкладу, культуры і паўсядзённага побыту беларусаў са старажытных часоў. Да 1860–1870-х гг. вясковыя хаты большасцю былі курнымі, з 2–3 невялікімі валакавымі вакейцамі (высякалі ў двух суседніх вянцах), якія на ноч звычайна зачынялі знутры драўлянымі засаўкамі. Дзверы (сярэдні памер 145x100 см) рабілі з колатаў і апрацаваных стругам цясінаў, яны паварочваліся ў драўляных гнёздах. Справа або злева ад увахода размяшчалася глінабітная курная печ без коміна. Каля печы знаходзіўся качарэжнік, дзе быў састаўлены пячны інвентар: качарга, вілкі, чапяла, лапата ды інш. У некаторых месцах вусце печы выходзіла ў сенцы, дзе рабілі гаспадарчы закутак і куды выносілі пячны інвентар, частку посуду і інш. рэчы хатняга ўжытку. Над вусцем печы (пад столлю) замацоўваўся ашэстак (перасоўка), на якім сушылі адзенне, тканіну, зёлкі. У верхніх вянцах зруба, часцей у столі, бліжэй да сярэдзіны хаты рабілі адтуліну (верхнік) для дыму. Супраць печы каля ўвахода размяшчалася гаспадарчы куток («бабін кут», мыцельнік), дзе каля дзвярэй стаяла кадушка з вадою (вадзянка), а на лаве – драўляныя вёдры, даёнка, карцы, сальніца, бельчык і інш. На сцяне вісела кухонная паліца з посудам, побач – лыжачнік (драўляная планка з гнёздамі для лыжак і апалонікаў), каля дзвярэй на круках – паўсядзённая верхняя вопратка (світа, бурнос, кажух, курта). Каля вугла печы, звернутага ўнутр памяшкання, знаходзіўся канёвы стоўб (конь), што служыў апорай для спальнага памосту. Частку памяш-

Ля вадаёма

Так хочацца ўлетку акунуцца ў прахалоду ракі ці возера. Дзень, праведзены ля вадаёма, адорыць запасам бадзёрасці і добрага настрою на доўга. Але, на жаль, водная стыхія ўтойвае ў сабе і сур'ёзную небяспеку. Па аналізе шматгадовай статыстыкі ў вадаёмах часцей за ўсё тонюць тыя, хто парушае меры бяспекі на вадзе, а таксама дзеці па недаглядзе бацькоў.

Таму трэба памятаць правілы:

- для купання трэба выбіраць месцы са спадзістым, чыстым дном і праточнай вадой;
- купацца дазваляецца, калі тэмпература паветра не менш за 18 градусаў;
- не купацца з перапоўненым страўнікам і нашча;
- не заходзьце ў ваду далёка;
- не купацца ў цемры, падчас навальніцы;
- не пакідайце дзіцей ля вады без дагляду;
- калі ў вас сутаргі, змяніце спосаб плавання, не рабіце рэзкіх рухаў;
- трапіўшы ў моцную плынь, не кіруйце супраць яе, старайцеся па плыні наблізіцца да берага.

Пачынаючы купальны сезон, памятайце, што за зіму навыві ў плаванні значна страціліся, арганізм саслабелы і яшчэ не адаптаваўся да рэзкай змены тэмпературы, да вады прывыкайце паступова, не спяшайцеся ставіць рэкорды і ўражваць сяброў унікальнымі магчымацямі.

Вольга ЦЫНКЕВІЧ, інспектар ЦРАНС

Фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

кання ад печы да тарцовай (кутняй) сцяны займаў спальны памост – пол. На ім ляжалі напханы сенам ці саломай сяннік, падушкі, поспілкі; часам памост падзяляўся на дзве часткі ўзорным тканым полагам. Вышэй на ўзроўні лежкага печы быў больш вузкі пол (або палаці). Пад столлю ўздоўж сценаў мацавалі па дзве паралельныя тонкія жэрды – грады, на якіх сушылі лучыну, ляжалі прылады ткацтва, кудзелі воўны і лёну, маткі прадзіва і нітак, талек рознай велічыні, лыка на лапці, загагоўкі з дрэва, аўчыны і інш. Месца пад памостам (падполле) часам перагароджвалі на два адсекі, дзе захоўваліся гародніна, некаторыя прадметы ўжытку. Уздоўж вокнаў (амаль на ўсю даўжыню сценаў) ставілі лавы.

На скрыжаванні лаваў, на покуці часам ставілі хлебную дзязку – сімвал дастатку і дабрабыту. Покуць (красны кут) – найбольш шановае месца ў хаце, асвечанае ўстойлівай традыцыйнай духоўнага жыцця. Яна выконвала важную ролю ў паўсядзённым звычаях і абрадах. На покуці развешвалі абразы, убраныя ўзорнымі ручнікамі (набожнікамі), пучкі асвечаных жытнёвых каласоў і кветак, да столі над сталом падвешваўся павук. Нярэдка абразы змяшчалі ў бажніцу. Найбольш устойліва сувязь у структуры інтэр'ера – размяшчэнне покуці па дыяганалі ад печы. Гэты звычай адпавядаў народным уяўленням пра структуру сусвегу. На покуці стаяў славаны абрусам стол, на ім звычайна пакідалі хлеб, соль, прыкрытыя ручніком ці абрусам. За абедам уся сям'я садзілася за стол, на покуці займаў месца гаспадар, каля яго па старшынстве іншыя сямейнікі.

Апрача лаваў і палічак шырока ўжываліся ўслоны, зэдлікі, табурэцікі, дзіцячыя стойкі, хадуны, розных канструкцый калыскі і інш. Падлога ў хатах была глінабітная ці земляная і драўляная сустракалася. Часам драўляную падлогу насцілалі толькі каля кутняй сцяны. Узімку сялянская хата ператваралася ў рамесную майстэрню. У доўгія вечары пры святле лучніка, светача ці каганца тут рабілі лыжкі і посуд, плялі лапці і розныя ёмістасці, пралі, ткалі, шылі адзенне, вышывалі. Пры кутняй сцяне ці бліжэй да парога паміж покуццю і «бабіным кутом» ставілі кросны.

(Заканчэнне артыкула будзе)